

УДК 378.14

**КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРЕДМЕТ ГЕНДЕРНОЇ ЧУТЛИВОСТІ
ПІДРУЧНИКІВ ТА ПОСІБНИКІВ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
МАТЕМАТИКИ**

Момот Анна

Науковий керівник: доктор іст. наук, професор Ріжняк Р. Я.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

У статті був здійснений гендерний контент-аналіз підручників для майбутніх вчителів математики, зокрема порівняльний аналіз частоти зображень обох статей, представлення їх у певних видах діяльності, у виконанні різних соціальних ролей та наявність сексизму в описах та малюнках. Також розглянуто проблему гендерної нерівності в навчальному матеріалі. Описано причини та фактори, що впливають на розвиток даної проблеми. Визначено, що гендерна нерівність негативно впливає на розвиток наукового прогресу.

Ключові слова: гендерний аналіз, гендерні ролі, гендерні стереотипи, сексизм, стать, гендерна нерівність.

**CONTENT-ANALYSIS ON THE SUBJECT OF GENDER PERSPECTIVES OF
SUBSTRUCTORS AND MANUALS FOR FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS**

Momot Anna

Scientific supervisor: Doctor of historical Sciences, Professor Rizhniak R. Y.

*The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytsky,
Ukraine*

The article carried out a gender-based content analysis of textbooks for future mathematics teachers, in particular a comparative analysis of the frequency of images of both sexes, their representation in certain types of activities, the performance of various social roles and the presence of sexism in descriptions and drawings. The issue of gender inequality in the educational material is also considered. The reasons and factors influencing the development of this problem are described. It is determined that gender inequality negatively affects the development of scientific progress.

Key words: gender analysis, gender roles, gender stereotypes, sexism, gender, gender inequality.

Постановка проблеми. В останні роки в розвинених країнах світу спостерігаються об'єктивні процеси, спрямовані на руйнування традиційної системи гендерної нерівності, що зумовлює важливість реалізації гендерного підходу в освіті. Тому значне місце у трансформації існуючої системи гендерних відносин, формуванні егалітарної свідомості молодого покоління належать освіті. Саме освіта як один із найважливіших соціальних інститутів, що виконують функції передачі та поширення знань, умінь, цінностей і норм від одного покоління до іншого через інтеграцію гендерних підходів у навчальний процес, спроможна закласти основи для становлення суспільної гендерної культури. Однак встановлено, що текстові й наочні матеріали багатьох підручників, які використовуються нині у вищих навчальних закладах, не відповідають ідеї гендерної рівності. Цей факт підтверджує доцільність здійснення аналізу підручників та посібників на предмет гендерної чутливості.

Аналіз досліджень і публікацій. Останнім часом опубліковано чимало наукових праць, присвячених теоретичним і методичним аспектам гендерної проблематики. Проблема гендерної рівності у шкільній освіті досліджена в працях Т. Говорун, О. Кікінежді [2]. Теоретичні та методологічні праці з гендерної тематики містяться у працях таких дослідників, як О. Ганьківська, Т. Дороніна, І. Когут, О. Луценко, Т. Марценюк, С. Оксамитна, А. Сальникова, Л. Смоляр, О. Плахотнік, О. Ярош, присвячені загальній характеристиці гендерної нерівності у системі освіти і науковому співтоваристві в Україні та інших країнах. При проведенні контент-аналізу ми використовували теоретичні рекомендації щодо застосування математико-статистичних методів [5] та приклади практичної реалізації [6].

Метою статті є здійснення контент-аналізу змісту підручників і посібників для майбутніх вчителів математики на предмет гендерної чутливості і представлення результатів цього аналізу.

Перш за все, щоб розкрити сутність самого поняття гендеру та гендерної нерівності, зокрема, вважаємо за доцільне звернутися до енциклопедичного словника. Термін «гендер» трактується як поняття, яке «об'єднує й

характеризує соціально-сформовані психологічні риси, ознаки, властивості суспільної поведінки суб'єкта, детерміновані його статтю» [1, 3]. Звідси гендерною нерівністю можна вважати порушення прав щодо рівного доступу до соціально-економічних благ залежно від статі.

У науковій думці відзначається, що наявні відмінності в поведінці та способі життя людей різної статі зумовлюються не лише наявністю в них певних біологічно-статевих особливостей, але й дією факторів соціально-культурного плану. Усвідомлення цього факту зарубіжними вченими стало причиною для використання в наукових працях для позначення статті два різних терміни:

- «sex» (відображає біологічні відмінності між чоловіком і жінкою);
- «gender» (позначає соціальну характеристику людини як представника певної статі).

У контексті дослідження варто наголосити, що гендер як соціальний інститут охоплює:

- гендерні статуси (соціостатеві ролі та норми);
- гендерний розподіл праці (розмежування суспільної та домашньої праці між членами родини);
- гендерно-визначене родинне підпорядкування (права і можливості членів родини як носіїв певної гендерної ролі в родинній ієрархії);
- гендерні статеві сценарії поведінки (прийняті зразки сексуального бажання та статевих дій);
- гендерні якості особистості (поєднання особистісних рис, проявів по-чуттів, моделей поведінки, характерних для представників різних гендерних статусів);
- гендерну ідеологію (виправдовує існування різних гендерних статусів і теоретично обґрунтовує правильність такої ситуації);
- гендерний імідж (традиційний образ і поведінка представників різних статей, що відображаються у символічній формі, у тому числі в різних видах мистецтва) [4].

Гендерна експертиза підручників та посібників має на меті віднайти у текстових та позатекстових (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) матеріалах підручника вияви дискримінації за ознакою статі (гендерні стереотипи, андроцентризм, сексизм тощо) та надати рекомендації щодо їх усунення.

Гендерний аналіз підручників є надважливим завданням через те, що дуже часто дійовими особами текстів, вправ, завдань, ілюстрацій та інших змістовних компонентів виступають саме люди або інші антропоморфні персонажі. І читаючи, наприклад, задачу з фізики чи математики, студентство, поруч із суто предметним її змістом, фоново сприймає і «соціальний контекст», що транслюється «приховано»: як саме діють зображені у задачі жінки й чоловіки, якими рисами вони наділені, чим займаються, до чого прагнуть, які їх ролі та статуси тощо. Ураховуючи, що кожний підручник несе в собі сотні таких «гендерних портретів» і вони до того ж є доволі типовими, спадкоємними від одного року навчання до іншого, то дані підручники можна вважати потужним інструментом гендерної стереотипізації, яка спричиняє відтворення гендерної нерівності у суспільстві.

Проведений мною аналіз вказує на нерівномірне кількісне співвідношення жіночих і чоловічих образів: жінки, у цілому, зображуються на ілюстраціях чи згадуються в текстах підручників у 5-10 разів рідше за чоловіків. Така очевидна асиметрія вказує на те, що саме чоловіча стаття «приховано» вважається соціальною нормою, стандартом, і цієї кількісної диспропорції, безсумнівно, треба уникати.

Найбільшою вона є в підручниках з фізики (Бушок Г. Ф., Півень Г. Ф. Курс фізики, ч. 1, 2: Навч. посібник. для пед. інститутів. – 2-е вид. – К.: Вища школа, 1981. – 408с.), де співвідношення чоловічих та жіночих образів може досягати 130 до 1. Жіночий образ в цих виданнях згадується лише двічі, а саме, перший раз про праці Глаголевої-Аркадьєвої, другий раз про дослідження в сфері радіоактивної фізики Марії Кюрі.

Також диспропорція наявна у підручниках з історії та філософії, де співвідношення чоловічих та жіночих образів сягає 10 до 1. Дійсно, шанси залишити яскравий слід в історії (а отже і потрапити до контенту підручників) у представників чоловічої статі були незрівнянно вищими, аніж у жінок: в умовах патріархату саме чоловіки завжди мали вільніший доступ до публічних, соціально престижних сфер діяльності (політичної, військової, економічної, наукової, освітньої).

При здійсненні гендерного аналізу підручників із вищої математики було засвідчено, що вони переважно гендерно нейтральні, однак мають деякі ознаки гендерної чутливості та гендерних стереотипів. Так, наприклад, у деяких навчальних посібниках та підручниках (Волков Ю. І., Войналович Н. М. Початки стохастики: Навчальний посібник. – Кіровоград, 2008. – 168 с., Волков Ю. І., Войналович Н. М. Елементи дискретної математики: Навчальний посібник. - Кіровоград: РВГ ІЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – 190 с., Слепкань З. І. Методика навчання математики: Підруч. для студентів матем. спеціальностей пед. навч. закладів. – К.: Зодіак-ЕКО, 2000. – 512 с.) співвідношення чоловічих та жіночих образів сягає 10 до 1. Ці підручники чітко розмежовують чоловічі та жіночі види діяльності. Сім'я та господарство закріплені за особами жіночої статі, виробництво та проведення вільного часу – за особами чоловічої. Дівчатка набагато рідше, чим хлопчики, зображуються в ігрових ситуаціях, зате частіше представлені в ситуаціях домашнього побуту. Мною доведено, що особи чоловічої статі зображені в різноманітних видах діяльності й ситуаціях. Персонажі чоловічої статі часто наділяються такими характеристиками, як фізична сила, доброта, сміливість, розум, цілеспрямованість, спритність, винахідливість, хоробрість. А жіночим персонажам частіше приписуються акуратність, посидючість, і рідше – уважність та самостійність. Жіночим персонажам відводяться, в основному, ролі домогосподарок, матерів, сестер, що виконують хатню роботу (прибирання, прання, готування їжі, турбота про дітей), і обмежений набір професійних ролей, серед яких переважає роль учительки. Чоловічі персонажі

при цьому представлені як у сімейних ролях (батько, брат, глава родини), так і в різноманітному переліку професійних ролей. Винятково чоловічими є ролі, пов'язані із виконанням важкої фізичної праці, а також з такими заняттями, як полювання, риболовля та ін. У числі суто жіночих ролей можна відзначити ті, які пов'язані з шиттям, вишиванням і т. ін., тобто традиційними «жіночими» заняттями.

В ході гендерного аналізу підручника з педагогіки (Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.) було виявлено, що співвідношення чоловічих та жіночих образів дорівнює 4 до 1. В підручнику зазвичай посилаються на дослідження видатних педагогів, філософів та інших видатних постатей чоловічої статі, такі як, Сухомлинський, Макаренко, Коменський, Руссо, Капанелло, Вернадський та інші. До жіночих видатних постатей посилаються набагато менше. Також в підручнику наявне представлення осіб різних статей в стереотипних ролях. Турботливість, пасивність, слабкість, емоційність, чутливість — цими особистісними рисами автор значно частіше наділяє дівчат; хлопці ж, як правило, зображуються допитливими, активними, сильними, сміливими, раціонально орієнтованими та водночас — порушниками правил, схильними до ризикованої поведінки, бійок тощо.

Співвідношення чоловічих образів до жіночих в посібнику з валеології (Козлова В. А. Основи валеології: навч. посіб. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2011. – 352 с.) становить 2 до 1. Тут більшою мірою рівність між чоловіком та жінкою не дуже різниться. При розкритті понять здорового способу життя, запобіганні хворобам та девіантній поведінці, основ психічного здоров'я та інших понять валеології авторка намагається звести до мінімуму гендерну нерівність.

У навчально-методичному посібнику з німецької мови (Капітан Т. А., Воронкова Н. Р. Навчально-методичний посібник з німецької мови для студентів I та II курсів фізико-математичного факультету. – Кіровоград: РВЦ КДПУ імені Володимира Винниченка – 136 с.) чоловічі образи зустрічаються

вдвічі частіше ніж жіночі. Тобто зроблений мною аналіз дає змогу стверджувати, що авторки максимально намагаються дотримуватися кількісного паритету. Особливо чітко це простежується у змісті лексичних та граматичних вправ, де представники чоловічої та жіночої статей згадуються майже однаково кількість разів. Героями навчальних текстів, учасниками діалогів також по чергово стають чоловіки та жінки. Але наявна і перевага чоловічих ролей. Насамперед це стосується розділів, присвячених розвитку науки і техніки, спорту, тобто таких, які відображають традиційно чоловічі сфери діяльності. Варто зазначити, що в виданні під час розгляду тем, пов'язаних із винаходами, авторки намагаються згадувати представників обох статей, не применшуючи важливості їхнього внеску в науковий поступ людства. Незважаючи на такі диспропорції, аналіз змісту посібника з німецької мови дає підстави для висновку, що у більшості розділах авторки дотримуються гендерної рівності.

Висновки. Враховуючи вищесказане, можна зробити висновки, що:

1. У процесі проведення гендерного аналізу було визначено, що текстові та наочні матеріали багатьох підручників та посібників, які використовуються наразі для майбутніх вчителів математики, не відповідають основним принципам гендерного підходу.

2. Цей факт зумовлює необхідність здійснення педагогами під час проведення заняття відповідного коментаря цих матеріалів, а також доповнення їх іншими методичними розробками, створеними в контексті гендерного паритету.

3. Також основною рекомендацією щодо уникнення такого виду дискримінації може бути добір / створення ілюстрацій та текстів, у яких би чоловіки / хлопці й жінки / дівчата зображувалися у різноманітних, а не гендерно-стереотипних соціальних ролях.

Список літератури

1. Аналітичний центр «Центр дослідження суспільства» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita>

2. Говорун Т. Гендерна дискримінація в сфері освіти [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремін. Київ, Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
4. Чубук Р. В. Гендерні аспекти соціально-педагогічної роботи. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Миколаїв, Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012, 180 с.
5. Лупан І.В., Авраменко О.В., та Акбаш К.С. «Комп'ютерні статистичні пакети». Кіровоград, Код. 2015.
6. Ріжняк Р.Я. Контент-аналіз нумізматичних досліджень українських історичних періодичних видань (1996–2016 роки) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45. Том 1. С. 103–107